

ЗАУВАЖЕННЯ
до проекту Закону України «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу»
(реєстраційний № 13273)

У Головному юридичному управлінні у межах відведеного часу проведено експертизу згаданого проекту Закону, підготовленого Комітетом Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики до розгляду у другому читанні, за наслідками якої слід зауважити таке.

Насамперед зауважимо, що сфера, яку пропонується врегулювати нормами законопроекту, вже значною мірою врегульована існуючими законами України (в тому числі прийнятими з 2022 року), зокрема «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії», «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну», «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років», «Про Голодомор 1932-1933 років в Україні», «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років», «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті» та інших законів України.

Одним з негативних наслідків прийняття значної кількості законів України, які регулюють відповідну сферу, є масові випадки накладення передбачених ними термінів, заборон (включаючи виключення з цих заборон), правових механізмів. Таку суперечливість законодавець нерідко намагається подолати внесенням норми до тексту закону такого змісту, що у разі суперечностей між нормами відповідного закону та інших законів – слід застосовувати норми цього закону (на порушення, серед іншого, конституційних засад ієрархії нормативних актів між собою, та з ігноруванням неможливості існування законів України вищої юридичної сили, аніж інші закони України). Це ж стосується і розглядуваного законопроекту, у якому описана норма вміщена у

частині третій статті 3, якою пропонується передбачити: **«Якщо законом України, іншим нормативно-правовим актом встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені цим Законом, застосовуються правила, встановлені цим Законом».**

Слід констатувати, що ще більшої юридичної некоректності набувають ці та подібні норми, коли вони вміщені у кількох законах України, сфера регулювання яких перетинається між собою, що цілком унеможлиблює коректне розуміння, норми якого ж закону слід застосовувати відповідним суб'єктам. Наприклад, подібну норму містить також пункт 5 статті 8 Закону України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії», передбачаючи: **«з моменту набрання чинності цим Законом будь-які суперечності щодо застосування положень законодавства, пов'язаних із заборонаю пропаганди комуністичного тоталітарного режиму або російського нацистського тоталітарного режиму та їхньої символіки, вирішуються із застосуванням положень цього Закону».**

Зазначене є не лише юридично некоректним, а й таким, що фізично унеможлиблює розуміння суб'єктами реалізації або виконання відповідних законів України, які саме норми їм слід реалізовувати чи виконувати, як і унеможлиблює планування ними своєї правової поведінки, що не відповідає змісту статті 8 Конституції України, як і конституційним засадам побудови нормативно-правової бази країни загалом. Крім зазначеного вище прикладу, серед масиву відповідних законів України є масовими випадки накладення охоплення передбачених ними термінів між собою, використання різних термінів для позначення великою мірою тих самих відносин, що унеможлиблює розуміння співвідношення цих термінів (як ціле та частина, як терміни одного рівня тощо) та, як наслідок, їх коректне застосування у правових відносинах. Описана ситуація стосується і норм, запропонованих законопроектом, які вносять нові терміни та процедури до відповідної сфери, вже недосконало нормативно врегульованої, певною частиною пропонуючи інакші визначення для синонімічних або близьких до вже існуючих у інших законах України понять.

У зв'язку з цим наголошуємо на потребі у прийнятті єдиного закону України у відповідній сфері, який би об'єднав існуючі закони України та уніфікував передбачений ними порядок правового регулювання, термінологічну базу, заборони, обмеження та виключення з них.

Щодо ж інших зауважень вважаємо за доцільне звернути увагу на наступне.

1. Однією з основних концептуальних ідей законопроекту є суттєве посилення статусу Українського інституту національної пам'яті (УІНП), визначення його центральним органом виконавчої влади зі спеціальним

статусом, надання УІНП значного обсягу повноважень та суттєвої автономії у діяльності.

Проектом визначено, що Український інститут національної пам'яті – центральний орган виконавчої влади із спеціальним статусом, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері національної пам'яті Українського народу, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України (пункт 12 частини першої статті 1). Кабінет Міністрів України призначає на посаду та звільняє з посади Голову Українського інституту національної пам'яті відповідно до законодавства про державну службу (пункт 6 частини першої статті 13 проекту).

Вважаємо, що законодавче визначення особливостей правового статусу Українського інституту національної пам'яті не впливає з конституційної моделі організації влади в Україні, що базується на положеннях статті 6 Конституції України, за якою державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову.

Конституційний Суд України у підпункті 3.2 рішення від 13 червня 2019 року № 5-р/2019 (справа про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг), зазначив, що "у Конституції України встановлено, які з органів державної влади за своїми повноваженнями або функціональним призначенням є єдиними в державі, і визначено їх найменування та порядок формування (зокрема, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Вища рада правосуддя, Національний банк України, Рахункова палата), а які з них належать до певної системи і можуть бути кількісно і якісно змінені (утворені, реорганізовані, ліквідовані) відповідно до Конституції України (зокрема, суди, органи виконавчої влади). Тобто Основним Законом України передбачено обов'язковість існування одних органів державної влади і можливість утворення інших, чітко визначено суб'єктів і порядок формування кожного органу державної влади, сферу його діяльності та/або предмет відання... Отже, утворення будь-якого органу державної влади можливе лише суб'єктами та в порядку, передбаченими Конституцією України".

При цьому Основний Закон України містить вичерпний перелік органів державної влади, що формально не належать до жодної з гілок влади, та прямо встановлюється Конституцією України (наприклад, Служба безпеки України, Національний банк України, Центральна виборча комісія, Фонд державного майна України, Антимонопольний комітет України).

Конституція України (розділ VI) не передбачає існування в конституційній моделі організації влади інших органів державної влади із спеціальним статусом, у тому числі у сфері виконавчої влади, що не названі в Основному Законі, а також Конституція України не містить прямих приписів щодо можливості утворення інших центральних органів виконавчої влади зі спеціальним статусом.

На нашу думку, кожен орган державної влади, по-перше, має свій спеціальний статус, зумовлений як порядком його утворення, так і компетенцією, а по-друге, для ефективного здійснення повноважень будь-яким органом державної влади незаконний вплив на його діяльність має виключатися законом і забезпечуватися примусом держави.

Тому утворення законом центрального органу виконавчої влади із спеціальним статусом, на нашу думку, є втручанням у конституційні повноваження Уряду України, передбачені пунктом 9¹ статті 116, за яким Кабінет Міністрів України утворює, реорганізовує та ліквідує відповідно до закону міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, діючи в межах коштів, передбачених на утримання органів виконавчої влади, й не належить до повноважень Верховної Ради України, віднесених до її відання Основним Законом України.

Як зазначив Конституційний Суд України, "наділення на законодавчому рівні глави держави та парламенту іншими повноваженнями, ніж ті, що передбачені Основним Законом України, є допустимим виключно після внесення відповідних змін до Конституції України" (Рішення від 16 вересня 2020 року № 11-р/2020).

Крім цього, зазначені вище законодавчі пропозиції не повною мірою відповідають конституційному припису щодо поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову. Як зазначив Конституційний Суд України, "поділ державної влади є структурною диференціацією трьох рівнозначних основних функцій держави: законодавчої, виконавчої, судової. Він відображає функціональну визначеність кожного з державних органів, передбачає не тільки розмежування їх повноважень, а й їх взаємодію, систему взаємних стримувань та протигаг, які мають на меті забезпечення їх співробітництва як єдиної державної влади (Рішення Конституційного Суду України від 1 квітня 2008 року № 4-рп/2008). "Здійснення державної влади на засадах її функціонального поділу на законодавчу, виконавчу та судову завдяки визначеній Основним Законом України системі стримувань і протигаг забезпечує стабільність конституційного ладу, запобігає узурпації державної влади та узурпації виключного права народу визначати і змінювати конституційний лад в Україні (Рішення Конституційного Суду України (Велика палата) від 20 червня 2019 року № 6-р/2019 та інші).

Тож утворення законом органу виконавчої влади зі спеціальним статусом не відповідає наведеним вище положенням Основного Закону України.

Зауваження викликають також інші пов'язані положення законопроекту.

1.1. Відповідно до пункту 3 частини першої статті 14 «Повноваження Українського інституту національної пам'яті», УІНП «у встановленому порядку погоджує проекти законів, інших актів законодавства, які надходять на погодження від інших центральних органів виконавчої влади, готує експертні

висновки і пропозиції у межах компетенції, що підлягають обов'язковому розгляду суб'єктом видання відповідного акта з документальним підтвердженням їх врахування або вмотивованого відхилення, зокрема щодо проектів законів, інших актів законодавства, які подаються на розгляд Кабінету Міністрів України, та проектів законів, внесених на розгляд Верховної Ради України іншими суб'єктами права законодавчої ініціативи, нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Ради міністрів Автономної Республіки Крим».

Запропоновані новації не відповідають принципу ієрархії державних органів між собою, фактично передбачаючи обов'язок інших органів державної влади «обов'язково розглядати» висновки й пропозиції УІНП, «документально підтверджувати» перед УІНП факт врахування відповідних висновків або їх «вмотивоване відхилення». Крім того, зважаючи на суміщення формул «погоджує проекти законів...» та «експертні висновки та пропозиції ... підлягають обов'язковому розгляду суб'єктом видання відповідного акта з документальним підтвердженням...», це можна тлумачити так, що сама Верховна Рада України – суб'єкт видання законів України, матиме звітувати перед УІНП про розгляд їх висновків чи пропозицій, або ж вмотивовувати їх відхилення.

Такі новації, очевидно, потребують доопрацювання, зважаючи на наявну конституційну систему поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову, конституційні повноваження Верховної Ради України та інших органів влади, а також ієрархію самих органів виконавчої влади, до яких належить УІНП, між собою.

Схожі зауваження стосуються пункту 11 частини першої статті 14, відповідно до якого УІНП «за зверненням або з власної ініціативи надає **обов'язкові для розгляду** висновки, роз'яснення та рекомендації щодо реалізації норм» низки законів України, у тому числі запропонованого законопроектом. Цим фактично будь-який орган державної влади, установа чи організація зобов'язуються «обов'язково розглядати» відповідний висновок УІНП, що може вступати у суперечність, зокрема, з регламентами діяльності відповідних державних органів, планами їх діяльності. Крім того, по-перше не є зрозумілим, яким чином забезпечується «обов'язковість» розгляду, адже розгляд може включати і прийняття до відома без будь-яких конкретних дій, по-друге ж наведеними нормами УІНП фактично наділяється ширшими повноваженнями щодо надання роз'яснень щодо застосування положень законів України, аніж комітети Парламенту України, зважаючи на те, що роз'яснення УІНП (на відміну від роз'яснень комітетів Верховної Ради України відповідно до ст. 21 Закону України «Про комітети Верховної Ради України») є «обов'язковими до розгляду» (який би конкретний зміст законодавцем не вкладався у це формулювання).

1.2. Повноваження УІНП «забезпечувати формування» політики у сфері національної пам'яті Українського народу (пункт 1 частини першої статті 14) фактично зрівнює його з міністерством та є порушенням прямої норми частини другої статті 1 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади», відповідно до якої «міністерства» забезпечують формування та реалізують державну політику в одній чи декількох сферах, інші центральні органи виконавчої влади виконують окремі функції з реалізації державної політики».

Аналогічні зауваження стосуються пункту 8 частини першої статті 14, відповідно до якого УІНП «координує, ініціює та бере участь у діяльності органів виконавчої влади у сфері національної пам'яті», зважаючи на те, що відповідно до статті 1 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» КМУ наділений повноваженнями координувати діяльність ЦОВВ. Крім того, слово «ініціює» потребує граматичного узгодження з іншими частинами запропонованого речення.

Схожі зауваження стосуються повноваження УІНП «визначати перспективи та пріоритетні напрями розвитку у сфері національної пам'яті» (пункт 7 частини, що розглядається), оскільки засади внутрішньої політики, затвердження загальнодержавних програм соціального та національно-культурного розгляду належить до повноважень Парламенту України (стаття 85 Конституції України).

1.3. Численні повноваження УІНП, передбачені запропонованим законопроектом, є неконкретними, декларативними або такими, що не є владними за змістом (не передбачають видання загальнообов'язкових нормативних актів, не передбачають спосіб реалізації повноважень відповідними суб'єктами, на порушення вимог статті 19 Конституції України). Потребує узгодження з поточними назвами відповідних загальнодержавних документів запропоновані поняття «Державна стратегія» та «План заходів», які має розробляти УІНП; наразі ж не є зрозумілим співвідношення цих понять з вже існуючими поняттями. Потребують конкретизації вжиті терміни «усноісторичні свідчення», «перехідне правосуддя».

Пункт 27 частини першої статті 14 при цьому слід виключити, оскільки питання визначення головних розпорядників бюджетних коштів врегульовано у статті 22 Бюджетного кодексу України.

2. Запропоноване статтею 16 законопроекту встановлення повноважень ВР АРК, пов'язаних з «урахуванням рекомендацій» УІНП, «врахуванням та використанням у своїй роботі» роз'яснень та рекомендацій УІНП, фактично є обмеженням діяльності та повноважень ВР АРК, врегульованої Законом України «Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим». Більш того, звертаємо увагу на необхідність дотримання принципів, викладених у статтях 19 до 140 Конституції України. Слід також зауважити, що передбачені законопроектом

повноваження мали б вноситися до відповідного профільного закону щодо ВР АРК, а не перебувати у тексті іншого закону (запропонованого законопроектом).

Ці ж зауваження в частині фактичного обмеження повноважень стосуються також запропонованого статтею 17 законопроекту встановлення повноважень РМ АРК з аналогічними імперативами для РМ АРК «враховувати та використовувати у роботі» роз'яснення та рекомендації УІНП.

3. Відповідно до пункту 4 статті 20 законопроекту одним з принципів, на яких ґрунтується державна підтримка у сфері відновлення та збереження національної пам'яті, є неупереджений розподіл коштів державного бюджету.

З наведеного незрозуміло, про який розподіл йдеться. Разом з тим, у статті 95 Конституції України вже закріплено принцип, за яким бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами. Цей принцип також відтворено у статті 7 Бюджетного кодексу України.

У зв'язку з цим пункт 4 частини першої статті 20 законопроекту слід виключити.

Крім того, з частини першої статті 21 законопроекту слід виключити посилання на Податковий кодекс України, оскільки цим Кодексом не регулюються питання фінансового забезпечення функцій, що здійснюються органами державної влади.

Також зауважимо, що запропоновані у статті 21 законопроекту положення щодо фінансування політики національної пам'яті шляхом залучення коштів, що надходять до Державного бюджету України та місцевих бюджетів у рамках програм допомоги і грантів Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ, залучення коштів з інших джерел, не заборонених законодавством, зокрема, за рахунок добровільних внесків фізичних та юридичних осіб, не узгоджуються з положеннями статті 95 Конституції України та Закону України «Про джерела фінансування органів державної влади».

4. Частиною другою статті 4 проекту пропонується передбачити, що «політика національної пам'яті є складовою основ національної безпеки України, важливим чинником формування суспільного імунітету проти порушень прав людини».

Однак таке формулювання, як «політика національної пам'яті є складовою основ національної безпеки України», не узгоджується з Законом України «Про національну безпеку України», який є базовим з питань національної безпеки України. Так, Закон України «Про національну безпеку України» не містить ані поняття «основи національної безпеки України», ані положень щодо «складових

основ національної безпеки України». В той же час в Законі міститься визначення терміну «національна безпека України», а слово «складових» застосовується виключно у контексті щодо «сектору безпеки і оборони України», який складається з чотирьох взаємопов'язаних складових: сили безпеки; сили оборони; оборонно-промисловий комплекс; громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки (стаття 12 Закону).

У зв'язку з цим частина друга статті 4 проекту потребує узгодження із Законом України «Про національну безпеку України».

5. Проектом також вносяться зміни до Закону України «Про національну безпеку України», якими пропонується передбачити, що Закон України «Про національну безпеку України» визначатиме, крім основ та принципів національної безпеки і оборони, цілей та основних засад державної політики, що гарантують суспільству і кожному громадянину захист від загроз, також і «сприяння утвердженню української національної та громадянської ідентичності». При цьому змінами до частини третьої статті 3 цього Закону (в редакції проекту) передбачено, що до фундаментальних національних інтересів України, у тому числі, відноситься «захист державної мови; розвиток культури, охорона культурної спадщини України; відновлення та збереження національної пам'яті Українського народу» (поруч із державним суверенітетом і територіальною цілісністю, демократичним конституційним ладом, недопущенням втручання у внутрішні справи України; сталим розвитком національної економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення; інтеграцією України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, розвитком рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами).

Проте внаслідок таких змін до Закону «захист державної мови; розвиток культури, охорона культурної спадщини України; відновлення та збереження національної пам'яті Українського народу» вважатимуться базою для захисту у сфері воєнної та державної безпеки, а заходи з її збереження мають передбачатися у Стратегії національної безпеки України та Стратегії воєнної безпеки України.

Однак з огляду на визначення поняття «національна пам'ять», під яким проектом пропонується розуміти збережену Українським народом сукупність знань, уявлень та ціннісних оцінок тих подій минулого, які справили вирішальний вплив на його історію, самоідентифікацію, державотворення та/або сприймаються в суспільстві як найбільш значущі (пункт 10 частини першої статті 1 проекту), вказані приписи не дають можливості встановити, яким чином необхідно здійснювати відновлення і збереження національної пам'яті Українського народу в контексті забезпечення державної та воєнної безпеки.

Крім того, із частини третьої статті 15 проекту, в якій визначаються повноваження центральних органів виконавчої влади у сфері державної політики національної пам'яті Українського народу, зокрема повноваження Міністерства оборони України, не впливає необхідність встановлення відновлення та збереження національної пам'яті Українського народу саме як одного із фундаментальних національних інтересів для захисту у сфері воєнної та державної безпеки.

У зв'язку з цим, запропоновані зміни до Закону України «Про національну безпеку України» потребують відповідного доопрацювання.

6. Законопроектом пропонується доповнити статтю 5 Закону України «Про географічні назви» новою частиною, відповідно до якої «... перейменування відповідних об'єктів топонімії на тимчасово окупованих територіях передбачає ... погодження із центральним органом виконавчої влади із спеціальним статусом, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері національної пам'яті Українського народу...». З огляду на те, що назви об'єктів топонімії, географічні назви географічних об'єктів є в тому числі назвами областей (передбачених Конституцією України), районів, населених пунктів, прийняття рішення про перейменування за погодженням з УІНП фактично включатиме в себе потребу погодження Парламентом України власних рішень у рамках реалізації повноважень, наданих ВРУ статтею 85 Конституції України («До повноважень ВРУ належить ... найменування і перейменування населених пунктів і районів») з УІНП, що не відповідає конституційному статусу Верховної Ради України та принципам поділу державної влади, ієрархії органів державної влади між собою, а також не враховує юридичну некоректність передбачення прийняття рішень органами державної влади «за погодженням».

7. Законопроектом пропонується доповнити статтю 3 Закону України «Про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій» новою нормою, відповідно до якої у разі, якщо юридичній особі чи об'єкту права власності присвоєно ім'я особи, яка відповідає критеріям, визначеним частиною першою цієї статті, зміна назви такої юридичної особи чи об'єкта права власності не допускається протягом 10 років з дня такого найменування, крім випадку зміни назви у зв'язку з реорганізацією юридичної особи або якщо ім'я (псевдонім) фізичної особи, назву або дату історичної події, яку присвоєно такому об'єкту права власності, присвоєно більшому за розміром або значенням об'єкту права власності у тому самому населеному пункті.

Зауважимо, що зазначене прямо обмежує визначених статтею 7 цього Закону суб'єктів у реалізації їх права ініціювання подання про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імені фізичної особи, ювілейної та святкової дати, назви і дати історичної події, зокрема з огляду на реалізацію волі трудового колективу чи громадськості. Крім того, у встановленні 10-річного

мораторію на зміну відповідних назв слід врахувати: (а) можливість виявлення нових фактів про певну особу, фактів її негативної поведінки, які вплинуть на бажання громади чи трудового колективу змінити відповідну назву; (б) можливість появи іншої особи, наприклад, асоційованої безпосередньо з відповідним трудовим колективом чи громадою, ім'я якої вирішить запропонувати встановити відповідний суб'єкт; (в) неконкретність та суб'єктивність формулювання «більшому за значенням об'єкту права власності».

8. Законопроектом передбачається внесення змін до статті 8 «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії», зокрема змінюються та доповнюються норми, строк дії яких вже завершився тривалий час тому та обраховувався з дня набрання чинності згаданим Законом, фактично встановивши новий порядок регулювання суспільних відносин, врегульованих прикінцевими та перехідними положеннями Закону України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії» на місячний строк з дня набрання чинності цим Законом (у 2023 році).

Подібний підхід не відповідає принципам статті 58 Конституції України щодо незворотності дії законів у часі, залишаючи незрозумілим статус правовідносин за участі суб'єктів виконання відповідних норм, які вже виникли під час її дії, а також принципу передбачуваності правового регулювання (стаття 8 Конституції України) та можуть стати предметом розгляду у Конституційному Суді України, а пов'язані правовідносини – предметом оскарження у судах.

9. Положення пунктів 1 та 4 розділу VI "Прикінцеві та перехідні положення" законопроекту свідчать про відсутність достатніх і завершених механізмів для реалізації його положень, оскільки виконання норм цього Закону (у випадку прийняття законопроекту як Закону) ставиться у залежність від прийняття відповідних підзаконних актів у майбутньому. Конституційний Суд України у Рішенні № 2-р(II)/2020 від 15 квітня 2020 року відзначив, що у контексті принципу верховенства права важливим є встановлення при внесенні змін до законодавства розумного часового проміжку між офіційним оприлюдненням закону і набранням ним чинності.

10. Окремі положення законопроекту передбачають недостатню чіткість правового регулювання, не враховують положення інших законів України. Зокрема, зазначене стосується наступного.

1) Частиною першою статті 10 законопроекту передбачається, що місцями пам'яті є об'єкти культурної спадщини. Зауважимо, що відповідно до статті 2 Закону України «Про охорону культурної спадщини» об'єкти культурної спадщини можуть бути і рухомими, що унеможливує їх визначення як «місць».

2) Частиною другою статті 10 законопроекту передбачається, що загальнонаціональним місцем пам'яті є Український національний пантеон. Однак, такий об'єкт ще не створено.

3) Законопроектом передбачається визначення поняття «рашизм» (стаття 1 законопроекту). Зауважимо, що Законом України «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну» надається схоже визначення поняття «ідеологія "російського міра"», при цьому не є зрозумілим, як ця ідеологія співвідноситься з рашизмом (як ціле та частина, як однорівневі терміни).

Більш того, поняття «рашизм» вживається у тексті законопроекту поруч з поняттям «російська імперська політика» як різні терміни одного рівня («... визнання злочинності тоталітарних режимів, російської імперської політики та рашизму»), у зв'язку з чим не є також зрозумілим співвідношення рашизму та російської імперської політики (яка здійснюється у тому числі Російською Федерацією).

4) Законопроектом передбачається встановити, що однією з основних форм увічнення національної пам'яті Українського народу є створення мартирологів. Однак, зазначене слово не має чіткого визначення у словниках української мови, при цьому його перше тлумачення є релігійним (перелік святих, мучеників тощо), друге ж тлумачення є недостатньо визначеним (перелік покійників).

11. Законопроектом передбачаються численні обмеження та заборони щодо пам'ятників, пам'ятних знаків, інших об'єктів місць пам'яті Другої світової війни 1939-1945 років (зміни до Закону України «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років»), зокрема передбачається, що написи на таких об'єктах виконуються державною мовою, при цьому у разі використання іншої мови обов'язковим є напис державною мовою того ж розміру та обсягу; на відповідних об'єктах також забороняється розміщення символіки російської імперської політики, зображень державних нагород СРСР, напису «Велика Вітчизняна війна» або похідних від нього та інших визначених об'єктів.

При цьому, передбачається, що такі зміни не поширюються на місця пам'яті Другої світової війни 1939-1945 років (їх окремі об'єкти), створені та/або споруджені до набрання чинності Законом України «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу», **які розташовані на місцях поховань, місцях почесного поховання на території кладовищ.**

Зауважимо, що місцями пам'яті Другої світової війни 1939-1945 років відповідно до запропонованих цим же законопроектом змін до цієї ж статті є не лише місця поховання, місця почесного поховання на території кладовищ, а й пам'ятники, пам'ятні знаки, меморіальні дошки, будівлі, споруди, комплекси

(ансамблі), їх частини, об'єкти монументального мистецтва, інші об'єкти, що увічнюють пам'ять про події Другої світової війни 1939-1945 років, її учасників та жертв.

З наведеного слідує, що запропоновані законопроектом обмеження та заборони стосуватимуться таких об'єктів, створених до набрання чинності Законом України «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу».

Зауважимо, що цією ж статтею у редакції законопроекту передбачається, що наруга над місцями пам'яті Другої світової війни 1939-1945 років, їх руйнування або знищення тягне за собою відповідальність згідно із законом.

В результаті суміщення цих норм не є зрозумілим коректний спосіб їх застосування, оскільки, з одного боку, згадані об'єкти, розташовані не на території місць поховань, місць почесних поховань на території кладовищ, суперечитимуть вимогам статті у редакції, що розглядається, а з іншого боку – цією ж статтею вони визнаватимуться місцями пам'яті Другої світової війни з недопустимістю їх руйнування або знищення.

Крім того важливо додати, що звужуючи виключення лише до «місць почесного поховання на території кладовищ» законодавець суперечить способу регулювання для цих самих суспільних відносин, передбаченому Законом України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», відповідно до статті 4 якого встановлені відповідним Законом заборони не поширюється на випадки використання символіки комуністичного тоталітарного режиму, символіки націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму на намогильних спорудах у місцях почесних поховань без звуження до лише тих місць почесних поховань, що розташовані «на території кладовищ».

Надані зауваження не є вичерпними, зважаючи на обсяг законопроекту та фактично виділений час на його опрацювання.

Узагальнюючий висновок: зважаючи на зміст та обсяг висловлених зауважень, законопроект потребує доопрацювання з використанням механізмів, передбачених статтею 118 Регламенту Верховної Ради України.

**Заступник керівника
Головного управління**

В. МІЛОВАНОВ

